Арнаутитѣ и мървацитѣ въ с. Брацигово.

(Етнографски бѣлѣжки).

Отъ М. Георгиевъ.

Брацигово привлича вниманието ни не само съ своето минало, ами и съ своя сегашенъ битъ, унаслѣденъ съ най-разновидни старинни форми отъ душевна и веществена култура.

Брациговци познавамъ отдавна, и голѣма часть отъ това, що излагамъ въ тѣзи си бѣлѣжки, е плодъ на лични, непосрѣдствени наблюдения и разпитъ. Много отъ говорнитѣ особности на „арнаутския" брациговски диалектъ съмъ узналъ отъ роднинитѣ си въ Брацигово. Нѣкои отъ бѣлѣжкитѣ си за миналото на Брацигово и за брациговскитѣ арнаути провѣрихъ по печатанитѣ до сега статийки и материяли за тѣхъ. За жалость нѣщо по-обстойно, писано досега по тоя въпросъ, не намѣрихъ. Материяли и нѣкои бѣлѣжки даде Мишевъ въ Мсб. кн. IV, VII, XI; въ кн. IV има и двѣ приказки, записани отъ Руссески. Пѫтемъ споменува за Брацигово и професоръ К. Иречекъ въ своитѣ записки „Пѫтуване по България". Г-нъ А. Теодоровъ даде „Нѣщо по носовкитѣ въ село Брацигово" (Пер. сп., год. II, кн. 3); тукъ се отнася и статията на С. Аргировъ — „Къмъ българскитѣ тайни езици", печатана въ Сб. I на Бълг. Кн. Др-во, 1901 г. В. Кѫнчовъ въ сѫчинението си „Македония" споменува нѣщо и за брациговскитѣ арнаути. Най-сетнѣ г-нъ проф. Л. Милетичъ въ своята статия „Арнаутитѣ въ Силистренско" (Пер. Спис. кн. LXI, 1901 г.) прави паралели между арнаутитѣ въ Силистренско и брациговскитѣ арнаути.

За основанието на селото и за етимологичния произходъ на името Брацигово има нѣколко легенди и малко убѣдителни тълкувания. Едно прѣдание дава Мишевъ въ Мсб. кн. XI, какво сегашното Брацигово било първомъ малко селце, що състоело отъ нѣколко „мървашки" сѣмейства, и че слѣдъ това дошли „арнаутитѣ". А въ книгата „Боятъ около Брацигово" (стр. 11) сѫщиятъ тълкува, какво „братската любовь,

братското живувание и взаимната помощь на основателитѣ за забрана дали сѫ поводъ за наименованието на селото съ прѣкрасното име Братство, тъй като тѣ сѫ се бранили и сѫ поминували братски, а турцитѣ не сѫ могли да изрекатъ думата Братски, а сѫ го изговаряли **Братцикъ** и то останало съ името му по турски Братцигъ, а по български **Брацигово**, което е доста разпространено въ самото село“.

По тоя въпросъ С. **Аргировъ** разказва слѣдното: „прѣди заселяването на Брацигово, на западъ отъ него, на пѫтя за Пещера, при едноименна рѣка въ сегашнитѣ „Ливади“ лежало селището **Превренъ**. Край него минувалъ постланъ друмъ, който идѣлъ отъ Т.-Пазарджикъ, прѣсичалъ Чанакчиево, Ясѫ-Кория и отивалъ на югъ; слѣдитѣ му и до сега се забѣлѣзвали. То било изложено на грабежитѣ на войскитѣ, що минавали по туй шосѐ, та при потурчването на помацитѣ било разорено. Жителитѣ му се пръснали: едни се прѣселили въ Пещера, други въ Пазарджикъ, а около 15 кѫщи дошли и образували сегашното Брацигово, чието първоначално име ще да е било пакъ Превренъ“.

Тия свѣдѣния Аргировъ черпи отъ г-на Гаджовъ, споредъ когото Брацигово било отбѣлѣзано въ Цариградския „кютюкъ“ съ старото име Превренъ. По-нататъкъ продължава: „и до сега въ мѣстностьта ‚Ливадитѣ‘, въ старото селище на Превренъ, се намирали останки отъ основи на кѫщи. Тамъ и слѣдъ разорението на селото е ставалъ панаиръ на аби и др., а мѣстото, дѣто е ставалъ панаирътъ, се наричало още **Узун-чаршия**“. Слѣдъ това Аргировъ си задава въпроса, „отъ дѣ се е взело сегашното име Брацигово?“ и отговаря, какво „прѣди 150 години, споредъ г-нъ Гаджовъ, 70—80 челяди отъ костурскитѣ села Галиче, Сливница, Омутско, Качаунъ и Орѣхчево се прѣселили въ Брацигово и му дали това ново название, което замѣстило старото Превренъ“.[1])

Тѣзи нови приселци, македонски българи отъ Костурско, сѫ били тогава наречени отъ старото население на Брацигово и на околнитѣ села „арнаути“, понеже дошли откъмъ „арнаутлука“. Тогава Македония е била малко позната та името македонецъ не се е употрѣбяло. Въ миналитѣ вѣкове важна поли-

[1]) С. Аргировъ слѣдъ това съобщава и слѣднитѣ имена за Брацигово, които се срѣщали въ нѣкои турски документи: *Борсàково, Барцикòво, Брàчково* и *Брацѝгъ*.

тическа рола е играла Албания и тя е била извѣстна; извѣстни сж били и албанскитѣ размирици отъ това врѣме. Ето защо и населението, което прииждало отъ тия страни, се наричало „арнаутско", а тѣхното старо отечество „арнаутлукъ". Езикътъ, на македонскитѣ българи отъ Костурско билъ нареченъ сжщо така „арнаутски езикъ", защото се отличавалъ отъ езика на мѣстното старо население. Брациговскитѣ арнаути не се срамятъ отъ тоя прѣкоръ; тѣ съ гордость си прикачватъ това име дори и день днешенъ, ако и да смѣтатъ себе си и да се казватъ „българи" (вж. подробно по тоя въпросъ въ споменатата статия „Арнаутитѣ въ Силистренско" отъ Л. Милетичъ).

Сегашното Брацигово отъ начало е било малко селце, което не се различавало отъ околнитѣ родопски села нито по езикъ, нито по население. Старитѣ жители на Брацигово били „мървацитѣ", които се и считатъ за основатели на самото село. В. Кжнчовъ въ съчинението си „Македония" (стр. 37) казва, че „жителитѣ на селата около Пиринския връхъ Али-Ботушъ носятъ особно име мърваци". Това сж единъ редъ рударски села, които обхващатъ богатата съ желѣзна руда область между Сѣръ, Демиръ-Хисаръ, Мелникъ и Неврокопъ. Името мърваци има свръзка съ рударството, съ което се занимавали жителитѣ отъ речената область. „Мърва" наричатъ тамошнитѣ хора ситнежъ отъ вжглища, та първоначално трѣбва да сж се наричали мърваци само вжглярӣтѣ, „угляри" въ Кратовско. Сега думата „мърваклъкъ" се употрѣбя често вмѣсто рударство. Точно, кога сж заселили мървацитѣ Брацигово, не можемъ отговори, но фактъ е, че тѣ сж по-стари отъ арнаутитѣ. По всичкитѣ мѣстни възпоминания, забѣлѣзва В. Кжнчевъ, които се чуватъ между населението, се вижда, че македонци почнали да се селятъ въ Пологъ къмъ края на XVII в., слѣдъ австро-турскитѣ войни, които докоснали тоя край.

На друго мѣсто въ споменатата книга В. Кжнчовъ продължава да обяснява така: „несъмнѣнно, както и по-рано споменахъ, размирицитѣ, а най-вече албанскитѣ, отъ края на миналия вѣкъ и началото на сегашния сж, които подѣйствуваха да се отмѣсти българското население отъ нѣкои сѣверо-западни а и южни краища на страната; албанскиятъ натискъ и днесъ продължава да прави тамъ етнографски промѣни".

Споредъ К. Иречека Брацигово има до 550 кжщи съ 3154 души жители.[1]) Брацигово е село, обаче не такъво, каквито сж изобщо нашитѣ колибарски села. Благодарение на хубавия мѣстонаходъ и на щедрата природа, Брацигово можá да се издигне и да заеме видно економично и културно положение. И наистина, мжчно е на брацигoвеца, когато чуе да наричатъ родното му селище ‚село', защото би слѣдвало и него да отнесемъ къмъ оная група селяци, каквито сж тия отъ околнитѣ родопски села или тракийскитѣ покрай Марица. До скоро Брацигово надминаваше и околийския центъръ Пещера, както съ своитѣ материялни богатства, така и съ своитѣ сравнително добрѣ уредени училища, въ които и до сега младежьта отъ двата пола завръшва третокласното си образование и отъ които не малцина продължаватъ своето образование по срѣдни и висши училища. Затова Брацигово до скоро се славѣше и гордѣеше съ своята многочисленна интелигенция.

Постройката на кжщитѣ въ Брацигово е чудновата: докато въ околнитѣ села па и въ Пещера кжщитѣ сж едноетажни, низки, съ голѣми дворове и градини, тукъ напротивъ виждаме вредомъ отъ край до край все двоетажни, а по-рѣдко дори и триетажни високи, но незавършени кжщи. А това е характерно въ постройкитѣ на кжщитѣ тъкмо за оная часть на македонско население, която населя южния неинъ дѣлъ, а именно костурската котловина съ посока източна, до солунското поле. Ето какво говори В. Кжнчовъ по това на стр. 36 въ своята книга; „Селата на южно-македонскитѣ българи сж всѣкога събрани вкупомъ. Тукъ има стремежъ къмъ образуванье на голѣми села. Кжщитѣ сж повсждѣ построени гжсто, една до друга, безъ широки поляни помежду имъ; населението въ южна Македония прѣдпочита да строи двоетажни каменни сгради, покрити съ керемиди или плочи. Въ долния катъ стоятъ храни и уреди, по нѣкога и домашни животни, а на горния катъ е жилище на сѣмейството и обикновено има 3 стаи: за спанье, за готвенье и за дрѣхи." Сжщо така и брацигoвскитѣ кжщи сж безъ дворове, безъ градини, сбити една въ друга та образуватъ цѣла стѣна. Построенитѣ по тоя начинъ кжщи — струпани една до друга та дори не проникватъ въ тѣхъ жизнетворнитѣ слънчеви лжчи — сж една

[1]) Споредъ статистиката отъ 1893 г. Брацигово имало 669 домакинства съ 3184 души жители.

отъ важнитѣ причини, които убиватъ здравия животъ, първитѣ весели погледи и усмивки на крѣхката рожба. Улицитѣ сѫ тѣсни, тъмни и нечисти. Тая нечистота е важенъ нехигиениченъ факторъ: заразениятъ въздухъ отъ миризмитѣ и микробитѣ на гниещитѣ вещества е причина за различни болести, що безъ врѣме покосяватъ живота на стари и млади.

Прѣзъ срѣдъ село минава, съ посока сѣверо-западна, малъкъ, каменливъ потокъ, който лѣтно врѣме прѣсъхва; разположенитѣ покрай него сѣмейства обикновено хвърлятъ и тукъ всевъзможни нечистотии. Въ своя „Отчетъ за санитарното състояние на Пещерската околия прѣзъ 1902 г." околийскиятъ лѣкарь, г. Величко Георгиевъ, като говори за Брацигово, ето какъ се изразява за чистотата и здравословното състояние на населението прѣзъ сѫщата година: „нечистотата прави Брацигово нехигиенически градъ, прѣпълненъ съ туберкулозни бацили. Туберкулозата тука е най-много разпространена отъ всички други населени мѣста въ Пещерска околия и това обстоятелство е твърдѣ добрѣ познато на повечето лѣкари въ гр. Пловдивъ."[1])

Въ Брацигово сега има значително число дюкяни и складове съ различни стоки; тѣ образуватъ въ центра на селото цѣла чаршия, която обхваща нѣколко улички. Има и много складове съ дървенъ материялъ, който се сваля отъ родопскитѣ села Ясѫ-Кория, Осиково и др. Ясѫ-корийчани, осиковци, чанакчиевци купуватъ отъ тукъ всички домашни потрѣби и житни храни. Селото е особно оживѣно прѣзъ пазаренъ день; тогава тукъ дохаждатъ изъ Пазарджишко и Пловдивско много градинари и селяни та разпродаватъ зеленчуци и житни храни.

Отъ по-старитѣ хубави сгради личатъ на първо мѣсто черквата св. Иванъ Кръститель съ хубава и висока камбанария. Черквата е масивна съ каменни стѣни, тъмна и доста голѣма. Има двѣ кубета, които сѫ пропукани отъ земетресъ. Съградена е прѣзъ 1833 год. Петокласното училище е високо издигната сграда, на три етажа, въ източната найвисока часть на селото; характерно е, че и въ училището нѣма дворъ. По-нова сграда е тая, въ която се помѣщатъ

---

[1]) Въ санитарния бюлетинъ за Пещерската околия прѣзъ сѫщата 1902 г. може да се види ясно здравословното състояние на Брацигово въ сравнение съ околийския центъръ гр. Пещера и съ други родопски селища на сѫщата околия.

общинското управление, пощата и телеграфътъ. Въ послѣдно врѣме брациговци почнаха да украшаватъ селото си не само съ хубави кѫщи, но и съ по-широки и чисти улици.

Занятие и поминъкъ. Брациговци се занимаватъ главно съ земледѣлие. Низъ хубавата околность на Брацигово виждаме всѣки день, дори и праздниченъ, мѫже и жени съ мотика на рамо да отиватъ или да се връщатъ отъ полето. Почти всички сѣятъ тютюнь, щомъ притежаватъ педя земя. Сѣятъ го и въ околнитѣ села, а най-вече въ Бѣга, Козарско, Пещера, Кричимъ, Айдиново, Перущица, и др. Лозарството и винарството сѫщо така даватъ добри изгоди, благодарение на климатичнитѣ условия. И гюловарството е много разпространено. Споредъ проф. К. Иречека („Пѫтувания по България", стр. 441) излиза, какво развъждането на трендафила било прѣнесено тукъ тепърва прѣди 60—65 години отъ селото Хисаръ-Кюселери.[1]) Гробътъ на брациговеца дѣдо Тасе, който е прѣнесълъ тукъ тази индустрия, се вижда още при вратата на новото училище: една каменна плоча съ изображение на казань за варене гюлово масло. Брациговци се занимаватъ и съ копринарство, отглеждане разни овощни дървета, зеленчуци и пр. Мѫжетѣ, главно отъ македонското („арнаутското") население се занимаватъ и съ търговия, що състои прѣдимно въ дървенъ материялъ и други мѣстни произведения. Други се занимаватъ съ кръчмарство, а една часть отъ арнаутитѣ се занимава съ дюлгерство, тая именно, която продължава да употрѣбя въ своитѣ скрити приказки тайния мещровски езикъ, който г. Аргировъ описа въ споменатата студия, наословена: „Къмъ българскитѣ тайни езици". Тоя таенъ езикъ е познатъ донѣйдѣ и на пещерскитѣ дюлгери, но по-слабо и тукъ-тамѣ изопаченъ и измѣненъ, понеже има думи, чужди на брациговскитѣ мещри. Съ тоя езикъ прѣзъ врѣме на възстанието на 1876 год. брациговци прѣкрасно си послужили въ турскитѣ затвори при сѫдебното разпитване, като сѫ могли незабѣлѣзано да се разбиратъ помежду си.[2]) Има думи, които съвпадатъ съ езика на македо-ромънитѣ въ Пещера; такива сѫ думитѣ: мисýрче (мисуръ) = паница (сѫдъ); стáмна = стомна; скепáрче (скепàръ) = тесла; дърми = трески. Други

[1]) Хисаръ-Кюселери е до с. Синджирлии; и двѣтѣ села сѫ разположени до подножието на Срѣдна-Гора между ниви, лозя и гюлове.

[2]) К. Иречекъ, Пѫтувания по България, стр. 440.

характерни думи отъ говора на дюлгеритѣ въ Брацигово сѫ напр. мекеша́р = гръкъ; па̀пца = умъ, акълъ, разумъ; (па̀пцата му сѐчи ка̀ко ѐдно а̀лваджиско скепа̀рче); пила̀фки = пари̍; пля̀ку = старецъ; кърка = яде; кърче = момиче (чупа); до̀влечи са = ела самъ, дойди; за̀влечи са = иди си, махай се!; манука = жена и пр [1]) Главниятъ елементъ, споредъ Иречека, въ този таенъ езикъ сѫ обикновени албански думи, и то отъ южното нарѣчие на тоскитѣ.[2]) И до сега брациговскитѣ „мещри" продължаватъ да градятъ кѫщи, както низъ съсѣднитѣ села въ полето, така и по западнитѣ Родопи. Еснафътъ на тия дюлгери е извѣстенъ; той си ималъ главатари, главни майстори и подмайстори; сега, и тоя еснафъ, както еснафството изобщо, пропада подъ влиянието на новитѣ форми па производството. Отъ регулитѣ на дюлгерския еснафъ въ Брацигово могатъ да се узнаятъ много подробности изъ историята на тоя еснафъ.

За основанието на Брацигово до сега нищо повече не се е писало и установило, освѣнъ това, що съобщихъ, съ нѣкои цитати отъ С. Аргировъ и Мишевъ. Споредъ моитѣ бѣлѣжки излиза, че брациговскитѣ „арнаути" не сѫ дошли въ Брацигово по-рано отъ 150 или 170 години. Въ това ме убѣждаватъ многото спомени отъ врѣмето на заселянето имъ, що охотно разправя сегашното старо и младо поколѣние. Слушахъ отъ дѣдо Кольо Донинъ (около 80 год.), какво неговиятъ дѣдо билъ „арнаутинъ" изъ костурскитѣ села. Това той узналъ отъ своя баща, който говорилъ „хасълъ арнаутски", па и той се научилъ отъ него да приказва добрѣ, ама вече позабравилъ, защото нѣма съ кого да приказва, па и младитѣ „нѐчатъ" да го учатъ. Подобно разказваше и баба Лила Донова. Така че безъ ни най-малко съмнѣние можемъ прие споменатитѣ по-горѣ цифри. Дали прѣселението е станало изведнажъ или на нѣколко пѫти, не може точно да се опрѣдѣли; ала най-приемливо е, какво тѣ напущали своитѣ бащини кѫтове наскоро едни слѣдъ други и че произхождатъ отъ нѣколко костурски села.[3]) Въ това още повече се увѣряваме, когато разпитваме по-старитѣ „арнаути". Едни ще посочатъ едно село около Костуръ, други — друго, та така днесъ се наброяватъ до петъ, шестъ

---

[1]) Приведенитѣ думи, както и много други, съмъ записалъ отъ поручика Щерю Ликомановъ, отъ Никола Търпомановъ и др.

[2]) К. Иречекъ, Пѫтувания по България, стр. 440.

[3]) Има прѣселци отъ сѫщитѣ тия мѣста (Костурско) и въ с. Козарско, Чрънча, Пателеница и Пещера.

села и то все около Костуръ. Тия села сѫ: **Слимница**, **Костово**, **Орѣшецъ**, **Омускъ**,[1]) **Прѣвелъ**,[2]) **Качаукъ**;[3]) а В. Кѫнчовъ прибавя и **Галища** (мене съобщено **Галище**), като споменава и **Слимница** и **Омотско**.[4])

Професоръ К. Иречекъ казва, че въ Брацигово имало три народностни елемента, които живѣли въ отдѣлни части на града, а именно **арнаути**, най-многобройни, прѣселенци отъ Македония, **мърваци**, стари родопски доморoдци, и **болгàри**, нови колонисти отъ тракийско поле". „Всѣко племе си говори на своето нарѣчие и си има своя носия." Отъ лично разпитване можахъ да се увѣря, какво мърваци и болгари сѫ единъ и сѫщъ народенъ елементъ. „Мървакъ" е епитетъ на болгàрина; сѫщо и споредъ С. Аргировъ „мървакъ" било „идентично" съ „простъ човѣкъ", развлѣченъ, гевшекъ. Истина е, че населението споменува и **болгàри** или **бугáри** (често и **богари**), обаче тѣ, като отдѣленъ народностенъ елементъ не сѫществуватъ. Сега личатъ ясно **два** елемента, именно **арнаути** и **мърваци**. Еднитѣ отъ другитѣ се различаватъ както по носия, така и по диалектъ. Има два вида носии и два различни диалекта, слѣдователно и два народностни елемента. Трета носия и трети диалектъ нѣма, нито пъкъ има слѣди отъ такова нѣщо.

Характерно въ фонетиката на арнаутския говоръ е, че се изговаря *ѣ,* както въ западна България, като чисто *е;* а мървацитѣ го изговарятъ по източно-български, именно както изобщо въ Родопитѣ, като *ӑ* и *'а* (я).

Напримѣръ мървацитѣ ще кажатъ: сн'ак, л'ап, мл'àко, гулàма, р'àкта, б'àши, д'àца и пр., а арнаутитѣ: снек, леп, млèко, гулèма, рèк'та, бèше, дèца и пр. Обаче С. Аргировъ навежда думи съ произношение *'а* вм. *ѣ* и у арнаутитѣ, напр. б'àши, гул'àма, р'àк'та. Азъ чухъ да произнасятъ бèше, гулèма, рèк'та, нèма. Не ще съмнѣние, че това е резултатъ отъ взаимодѣйствието на двата диалекта. Мървашкиятъ диалектъ е повлиялъ на македонския въ смисълъ, че *ѣ* получило и по-широкъ изговоръ, такъвъ именно, какъвто го срѣщаме въ повечето родопски диалекти. Но и днесъ сѫ малко думитѣ съ такова

---

[1]) И Мишевъ съобщава за това село.
[2]) Сѫщо Мишевъ.
[3]) С. Аргировъ.
[4]) У С. Аргировъ „Омутско", а у Мишевъ — „Омускъ."

произношение у брациговскитѣ арнаути. Именно ударено *ѣ* въ края на аористни форми 2 и 3 л. ед. ч. се изговаря все като *ʹа (ă)*, напр. изгурʹà, вървʹà, умрʹá, млʹа, изгрʹа, живʹа и пр. Обаче въ второто бѫдно врѣме се изговаря като *е:* узгурè-ща, гърмè-ща, умрè-ща, изгърмè-ща, живè-ща и пр. Г-нъ Милетичъ въ своята студия „Арнаутитѣ въ Силистренско“ (стр. 26) навежда примѣри: бʹал, бʹало, лʹап, бʹах, снʹак, млʹако и др., въ които ясно личи широкото произношение на *ѣ,* съвсѣмъ необикновено у брациговскитѣ арнаути, въпрѣки силното влияние на близкитѣ родопски диалекти. А знаемъ, какво старата родина на силистренскитѣ и брациговскитѣ арнаути е юго-западна Македония, та би трѣбвало слѣдователно и фонетичната стойность на *ѣ* да бѫде еднаква въ тия двѣ групи приселци. Възможно е, щото старото произношение на *ѣ* по асимилация да се е стегнало въ брациговскитѣ арнаути въ *е,* а у силистренскитѣ да се е разширило въ ʹа.[1])

Ако думата започва съ гласна, тогава тая гласна правилно е йотувана, напр.: ѥсен, ѥчи, ѥлен, ѥзик, ѥхти, ѥре, ѩгне, ѩсен, ѩбълка, ѩребица, ѩстия; ѩ (вмѣсто азъ) или *а*; срѣща се и ѩз или ѩзка. Отъ употрѣбата на това лично мѣстоимение **ѩска** произлиза и епитетътъ **ѩскаджия**, който се употрѣбя отъ родопчани, когато искатъ да подиграятъ брациговеца. Казва се и **тѝска** (= ти-зи-ка).

Вокалътъ *ъ* си запазва пакъ сѫщия изговоръ; ще кажат напр. късно, а не косно, тъкмо, вѣшка (Аргировъ отбѣлѣзва и вашка), пѐтък, пѐсък, четвъртък, дъш, натъкмих и пр.

Звукъ *о,* когато е подъ ударение се изговаря ясно, а въ неударени срички се измѣнява въ *у*, напр. ȍкулу, мȁлку, сѐлу, ȍтбур, сѣбур, кȍлку, мнȍгу, ȁку (но и ȁку), гулѐми, утѝшъл, зъмбу, углиндȁлу и пр. Обаче *о* = *ъ* въ **нъш** вмѣсто нощь и въ **нъшкви** вмѣсто нощкви. Въ звателенъ се задържа падежъ *о*, макаръ и неударено: Пѐтко, сѐстро, Лѐно, Тѝно, Лѝчо и пр.

Съчетанието *шт* е видоизмѣнено въ *шч,* напр.: ȉшчъ вмѣсто ȉштъ, шчо, кученȉшчъ, бишенȉшчъ, нȉшчу, нȁшчу, зȁшчу, ȍшче (ѐшче), нушчя̀, врѐшчъ.

Арнаутитѣ произнасятъ и день днешенъ **носовки** (назали), когато пъкъ мървацитѣ подигравать този произносъ. Така напр. арнаутитѣ ще кажатъ: аднѣ пѐндъ, ой глендай!

---

[1]) Вижъ „Арнаутитѣ въ Силистренско“ отъ проф. Л. Милетичъ.

жъ съ сѫндиме, нѐма да го бѫнди, ѝзрѫмби (пòрѫмби) тая кошỳля, вмѣсто изржби (поржби) тая риза и пр. Употрѣбятъ се още слѣднитѣ носовки: крѫнгу[1]) (крѫнг), ѐндър, говѐндо, говендàр (но и говедàр), грѐнда (ида), чѐндо, пѐндесе, гѫмба, девѐндесе, дѫмбу, грѫндити, зѫмбити, кѫндѐля, клѫмбо, мѫндър, рѫмба, сѫнд, сѫмбота (но и сѫмбъта), грѐнди (и греди), прѐнди (прѐндъ), рѐнди, лѫнк, наѐндрили, трѫмби, глѐнда, дѐвент, дѐсент, десентѝна, рѐнд, громбòве, пѐнда, бѫнди, угленд̀алу, глендо.

Знаемъ, какво и арнаутитѣ въ Силистренско употрѣбятъ назали, обаче тѣ произнасятъ и *'ан* вм. ѫ, напр. м'ансу, пр'андъ, гл'ендъ, гр'àндъ, п'андъ, іанзик и пр.

Тази двоякость у брациговскитѣ арнаути не сѫществува.

Изброенитѣ думи съ спазени рефлексии отъ носовъ произносъ самъ чухъ и записахъ. Нѣма да се простирамъ повече върху тази важна свойщина на езика на брациговскитѣ арнаути, понеже затова е вече писано у насъ (вж. подробности въ цитираната статия „Арнаутитѣ въ Силистренско" отъ проф. Л. Милетичъ).

Арнаутитѣ акцентуватъ съвсѣмъ различно отъ мървацитѣ. Първитѣ никога на послѣдната сричка отъ края, а вторитѣ и на послѣдната сричка. Акцентната система на първитѣ е, каквато е въ костурското нарѣчие. Акцентовката въ диалекта на арнаутитѣ се вижда по-ясно отъ слѣднитѣ примѣри:

Ѝзвор вòдъ извирàше туд'аве... Кàжи си чѐндо не срàми! Ѐлъ сѐгъ бàчи рѫкъ... на тàткъ и мàйкъ. Срав. още:

Кòга се с' Г'òрги искàме,
Гул'àмъ сѐвдъ имàме;
Кòга ме Г'òрги излъгъ
Мнòго ми жàлну устàнъ.

———

Ошче нив'àстъ ни е фтъсàлъ
Мѝли девѐро, постòй почѐкай;
Папỳци му (ѝ) съ на кундражѝя,
Сàк'то му (ѝ) е на кюрчѝя,
Шимѝйтъ му (ѝ) е на бакàлин.

———

Легнàлъ мòмъ заспàлъ дòс,
Под дърво под маслинòву дòс
Сѝтнъ я ròсъ избѝлъ „

[1]) Така казватъ на една кржгла дъска, която служи за точене баница и носене хлѣбъ или погача на фурна.

Сус бел се д'ỳлбен прикрѝлъ дòс
Чỳди се лỳдо, ỳми се „
Как да събỳди мумàтъ „
Дунèси кàвъл да свѝри „
Кòлку къвàлъ свирèши „
Тòлку се мòмъ іуспàвъ „
Дунèси ясли да блèе „
Кòлку ягнèто блиіèши „
Толку се мòмъ іуспàвъ „

Сжщата фонетична особность въ акцентовката срѣщаме и у силистренскитѣ арнаути.[1])

И въ формитѣ на езика на брацигoвскитѣ арнаути забѣлѣзваме нѣкои особности.

Членуванитѣ форми сж, както въ книжовния езикъ: грàдът, вòлът, човèкът и пр. За мн. ч. членната форма е *-ти:* човèцити, или човèц'ти; жèн'ти, мòм'ти и пр.

Разлика между дат. пад. ед. ч. на лич. мѣстоименна форма *му* (за м. р.) и *ѝ* (за ж. р.) не се прави; напр. ще кажатъ за ж. р.: „с майка *му*" вмѣсто: с майка *ѝ*; „дàдох *му* парѝти" вмѣсто: дàдох *ѝ* парити; мòре *му (= ѝ)* пригърна инòка (тънка) снага.

Спрежението на глагола въ сегашно врѣме гласи тъй:

бѝа	грèнда	кòл'а
биеш	гредиш	колиш
бие	греди	коли
биим е	гредиме	колиме
биите	гредите	колите
биат	гредат (и грендат)	кол'ат

Трето лице ед. ч. отъ имперфектъ (мин. несвърш.) се употрѣбя и за първо лице ед. ч.; така напр. „дèто го ази ис*кàше*" вмѣсто: дѣто го ази искахъ, „викàше" вмѣсто вѝкахъ и пр.

Формитѣ на спомагателния глаголъ, за сегашно врѣме сж: съм, си, *ести* (или по-рѣдко *е*), сме, сте, сѫ. Особено е забѣлѣжителна формата è с т и, напр.: мòре млàда *èсти,* нèка нòси, дор *èсти* млàда зелена.

За бждно врѣме се употрѣбя спом. гл. *ке* (= ще), напр. *ке* те бѝя, ала покрай това отъ нарѣчието на мървацитѣ се е вмъкнало и *жѣ*, нпр. *жѣ* ѝда. Употрѣбя се и *зъ*, нпр. *зъ*

[1]) Вижъ стат. „Арнаутитѣ въ Силистренско", стр. 4.

кажа. Трѣбва да отбѣлѣжимъ и формата за 1. л. ед. ч. *нейтъ* (= неща), която сигурно е гласѣла въ по-старо врѣме *нейкъ* Казватъ и *нейтеш* (2. л.), *нейте* (3 л.) и пр.
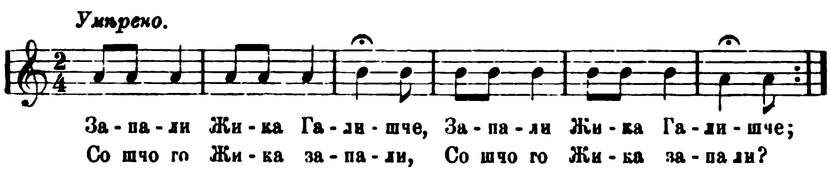
Характерни сѫ и нѣкои думи и изрази изъ говора на брациговскитѣ арнаути: колу̂нка = празъ; ту̂-сту-ъ? = това що е? Туй ще е съчетание отъ *туй* + што + е; мису̂рче (мисуръ) = паница (съдъ); стамна = стомна; сѣхно = снъ(х)о сир. снахо; чѐли = че(х)ли; àзкъ, àзикъ и пр.; лàпка = ябълка; мѐшчина = месечина; цълапатйевам = разигравамъ, измѫчвамъ човѣкъ съ празна работа; пирнѝца = (прозглàве) = възглавница; бишинишча = стадо свини; нàкни = онзи день, онденъ; бѝше = свинѝ; набàрквам = досѣщамъ се; магарчѝна = стадо магарета; вър̀тома (ортòма) = вѫже (у помацитѣ фòртома); смотолàви = да укрие, умагьоса; пѝнци = цървули; шчѝца = дъска; да бѣцкат = да бозаятъ (мървацитѣ ще кажатъ: да бѝзат); ѝшчъ = искамъ; скъръвòсвам = разпъвамъ (не ме скъръвосвай! — не ме разпъвай!); пу̂ли = гледай; оклàчен = отворенъ, ачигьозъ; сѣчки = сѣчка (сѣчъц); тежѐвъ (отъ тенжък); кàмбаната си го вѝшъл? (видѣ ли камбаната?); го стѐгна су̂шата? нѐ го вѝди? го òбра(х)ме! го бѐръ лòзето? (обрà ли лозето?); вѝш бàиру, кàкъв е стàнъл т. е. виж горичката (баиря) каква е станала; нàпръстника ти го изгу̂бих; рѐпъ = дѐра; тъ урѐпа? — удрàска ли те?; тъ глòжди?
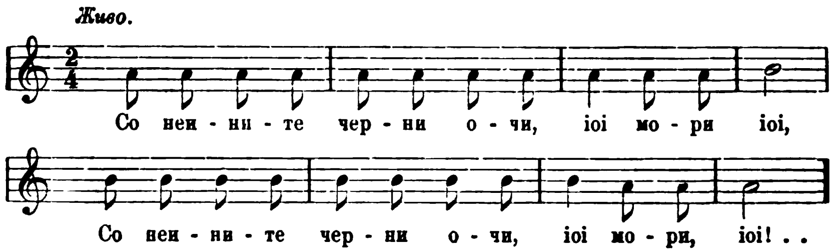
Мървацитѣ населятъ сѣверозападната часть на Брацигово, именно оная, която образува долнята и по-хубава часть на селото. Арнаутитѣ заематъ югоизточната, по-високата часть; тука има и по-хубави сгради. Мървацитѣ сѫ бѣдни; живѣятъ въ лоши и нехигиенични жилища, занимаватъ се съ земледѣлие и сѫ неуморни работници. Арнаутитѣ сѫ богатото съсловие на селото; тѣ иматъ завидно економично положение. Мървацитѣ като „черни роби“ сѫ работили тѣмъ, па и сега още имъ работятъ. Тѣ изглеждатъ измѫчени, унижени, слаби, докато първитѣ сѫ яки, по-доволни, надмѣнни и често жестоки спрѣмо своитѣ работници мървацп. Арнаутитѣ били участници и прѣдводители на въстанието. Съвѣщания си правили въ подземия. Такива подземия, скрити изби, имало на нѣколко мѣста. Въ избата на дѣдо Петъръ Мечкарски е ставало подобно тайно съвѣщание. Арнаутитѣ били смѣли и рѣши-

телни, имали чудна опитность и хитрина, крѣпка воля и вѣра въ своитѣ сили и способности. Тѣ се отличавали още и съ своята снажность и стройна външность.
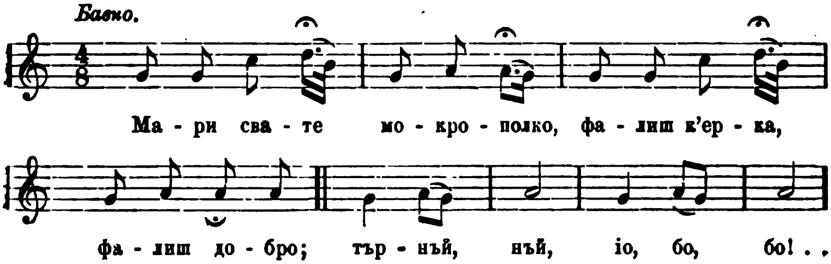
Антагонизмътъ между арнаути и мърваци и до сега още не е съвсѣмъ изчезналъ; той се проявилъ съ всичката си сила въ началото, когато се заселили приселцитѣ арнаути и е траялъ дори до освобождението на България. Има примѣри, отъ които се вижда, колко остри сѫ били отношенията между еднитѣ и другитѣ. Особно облѣклото имъ много ги е различавало. Подъ разкошното, богато облѣкло на арнаутина се криела и неговата горда и надмѣнна натура. Съ добро материално състояние, той трѣбвало да заеме и видно обществено положение. Празднува ли се праздникъ, велико тържество, веселбата ще се извърши въ два противоположни лагера. Двѣ махали — двѣ хорища: горно — арнаутско и долно — мървашко. И двѣтѣ хорища си имали своитѣ отлики както въ начина на играта така сѫщо и въ външния си видъ. Еднитѣ пѣели и играели чисто македонски пѣсни, такива, каквито се пѣятъ по Костурско; другитѣ пѣели и скачали по родопски. По-старитѣ арнаути въ Брацигово и до сега помнятъ своитѣ арнаутски пѣсни, макаръ че сега вече не ги употрѣбятъ. Отъ тия стари, донесени изъ костурскитѣ села пѣсни, азъ записахъ двѣ, заедно съ тѣхнитѣ мелодии; тѣ сѫ интересни по музикалната си проста и оригинална концепция.

Мелодиитѣ приличатъ много на тия, що пѣятъ изъ Родопитѣ пастирскитѣ македоно-ромънски племена (каракачанитѣ, власитѣ). Такава пѣсень, много еднозвучна и кратка е слѣдната:

Друга, много по-различна и много по-сложна отъ първата е:
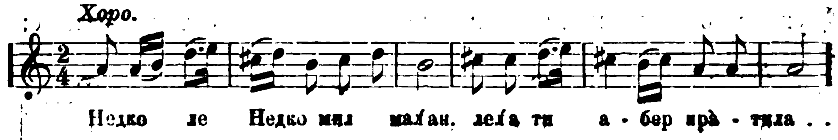

Мàри свàте мокропòлко —
Фàлиш к'ѐрка, фàлиш дòбро...
Търнъй-нъй, іо-бо-бо![1])
Пỳшчи шчѐрка, пỳшчи к'ѐрка;
Дòбро дòйде в нàше сѐло;
В нàше сѐло крỳши, лàпки,
В вàше сѐло шѝпки, трѣ̀пки.
Допỳщела іе свàт'та кỳтр'ата,
Да не ми кàрат к'ѐрката,
Че іòшче ми іе малѐчка,
Шчѐрката, к'ѐрката...
Да не ми кàже шчѐрката,
Шчѐрката, к'ѐрката:
Мàри, шчо іе тòва кречетàло?
Мàри, кòга дòйде я видòме;
Мàри вѝде нѣ̀шкви се іуплàши;
Мòре шчо сѫ тѝя кърши-плѐшки?
Мòре вѝде рàзбой се іуплàши;
Мòре што сѫ тия врачилѝшча?
Ѐдно пàни, дрỳго стàни...
Мòре вѝде рỳдан се іуплаши,
Мòре вѝде стàмна се іуплàши,
Мòре вѝде мѐтла се іуплàши!...
Търнъй-нъй, іо-бо-бо!...

По-сетнѣ тия пѣсни се замѣнятъ съ други, **мървашки**, които намираме и въ околнитѣ родопски села; за примѣръ азъ ще приведа третя една пѣсень, такава, каквато и сега още се пѣе на хоро:

---

[1]) Припѣвъ, който се повтаря при всѣки стихъ. Значението на тѣзи думи не можаха да ми обяснятъ. Навѣрно ще сѫ думи, съ които се изказва възхищение, чувство, настроение.

Хоро.

Нѐдко ле, Нѐдко мил мал'ан
Ле́л'а ти абѐр пратилъ: —
Де да я, Нѐдку, да дойди,
Да дойди да го годиме;
Тук има мо̀ми за нѐго
Ма̀йка на Нѐдку гуво̀ри:
Сѐди си сѝно не іо̀ди —
Ло̀ши съм сън'а сънѝлъ;
Съ̀бутъ спро̀ти нид'а̀лъ
Чѐрнъ ми кѐрпъ изгур'а,
Чѐрну мъ ку̀чи іуа̀пъ
Сѐди си, Нѐдко, не іоди,
Че си іедин на ма̀йкъ
И петимин іу бащà.
Нѐдку си ма̀йкъ не слуша
Па флѐзнъ в' ла̀дни уб̀ори,
Изва̀ди ко̀нче ранѐно,
Ранѐно та не яздѐню

Мѐтнъ му зла̀тни зенгѝие
Та си ми ко̀нче въсѐднъ.
Ма̀йкъ на Недку ду̀маше:
Нѐдко ле, Нѐдко мил сѝно,
При лѐл'а ти пра̀во да іо̀диш
На чѐло да те затрѝие
Уроки да те не фа̀щат.
Нѐдку си ма̀йкъ не слуша,
Пра̀ву на іо̀ру ютѝде;
Изва̀ди нож, побѝ ко̀ла,
Па си той ко̀нче там върза.
Къ го видо̀ие мо̀м(и)те,
Еднъ си с' дру̀гъ шупт'ахъ:
Блъга̀ткъ била таз ма̀йкъ,
Шчо іе родѝлъ тако̀в син!
Дудѐ си ду̀мъ издумът,
Той се на зѐм'а намѐри
И се със ду̀шъ раздѐли.

Отъ начало антагонизмътъ между тия два елемента билъ толкова силенъ, щото мървакътъ не смѣялъ да играе при снажнитѣ арнаути и гиздавитѣ арнаутски „чупи"; арнаутинътъ пъкъ считалъ за унижение да отиде на игра при бѣднитѣ, нечиститѣ мърваци. Мървакътъ не можелъ да мечтае за хубава арнаутка. Роднински връзки не сж имали, нито пъкъ могло да става дума за подобно сродяване. Мървакътъ се жени за мървашка, а арнаутинътъ за богата и „лепа" арнаутска „чупа." По-сетнѣ условията се измѣнятъ, а заедно съ това и тѣхнитѣ отношения, и всичко това става въ полза на единството, на миролюбивото живуване. Бракътъ между двата елемента вече се допуща при извѣстни условия; тѣ сж били отъ характеръ да се запази наслѣденото отъ майка и баща, т. е. навици, обичаи, нрави — а най-важното, носията.

Ако мървакъ се оженѣлъ за „арнаутска чупа", то тя е спазвала правото си да говори арнаутски, а най-вече да носи своето „лепо арнаутско руо"; и обратно, ако „мървашка" се омжжела за арнаутинъ, и тя тоже си запазвала правото да носи „мървашко руо." Днесъ обаче тоя антагонизъмъ е при-

тѣпенъ и не се проявя, можемъ каза, никакъ: днесъ само се знаятъ много сѣмейства за арнаутски, а голѣма часть отъ тѣхъ сѫ размѣсени. При новия свободенъ политически животъ отношенията съвсѣмъ се измѣниха и то въ полза на по-стария заваренъ „мървашки“ елементъ. Днесъ мървакътъ свободно се изказва, безъ да бѫде осмиванъ зарадъ своя езикъ, когато пъкъ „арнаутинътъ“ се сѣща откѫснатъ, отдѣленъ и чуждъ по езикъ на тая обща родопска говорна область. И той е принуденъ подъ влиянието на тая неблагоприятна за него атмосфера да изоставя оригиналнитѣ свои езикови форми или пъкъ по навикъ или сетня утѣха да ги употрѣбя още само въ своя домашенъ крѫгъ. Силно влияние оказва и книжовниятъ езикъ, формитѣ на който се заучватъ и употрѣбятъ често пѫти безъ да се разбиратъ.

Забѣлѣжителна е старата носия на брациговскитѣ арнаути. И день днешенъ се срѣщатъ значителни останки отъ тая носия. Брациговскитѣ арнаути сѫ дошли тука съ сѫщата южно-македонска носия, която и днесъ още намираме въ костурскитѣ села. Тука тя се употрѣбяла безъ промѣна до прѣди освобождението, слѣдъ което започна да се замѣня съ мървашка родопска носия. За да имаме що-годѣ понятие за старата носия на брациговскитѣ арнаути, азъ ще опиша, до колкото мога, както женската така сѫщо и мѫжката носия

I. Женска носия.

1. **Чорàпитѣ** сѫ били вълнени и отъ домашно прелò, което се багрѣло различно: жълто, зелено, червено, синьо. Прѣзъ комбинация на различнитѣ прежди правили шарени чорапи. Шаркитѣ били обикновенно праволинейни фигури: квадратчета, кутийки, кръстове, линии, които имали различни положения, често пѫти успоредни. Квадратчетата бивали отъ различни цвѣтове и обградени въ успоредни рамки. Преждата била дебела и здрава, каламитѣ кѫси. Дължината не е надминавала повече отъ една педя. На края имали връвь, на която давали дължина такава, щото да може три пѫти да обгърне крака. За да се оплете такъвъ чорапъ, трѣбва да се прѣхвърлятъ прѣзъ шията 4, 5, 6 или повече върви (конци) отъ различно обагрена прежда, и съ помощьта на петъ здрави

и дебелички желѣзни игли (шиша) давали на чорапа шарѐна основа. Такива чорапи сега още се носятъ по Родопитѣ, а най-вече ги има у каракачанитѣ, на които цѣлата носия е собствено произведение.

Брацитовка „арнаутка".

2 Обувкитѣ били червени и ги наричали „алѐни калѐври", „лѐки чѐли". Въ срѣдата — прѣдната страна — имали червена кожа Обикновено сж ги правили плитки за по-евтино; по-богатитѣ правили и по-дълбоки и отъ по-хубава кожа.

3. Кошулитѣ се правили отъ бѣла тънка прежда. Тя се купувала отъ бакалитѣ. Кроили ги дълги, та да може да се види долнята часть най-малко петъ пръста. На тая часть, която се оставя да се види, изработватъ особни видове шевици, които наричатъ вески, а по политѣ, пòли везани. Ржкавитѣ сжщо така сж дълги, отворени и широки, за да могатъ да се везатъ на края.

Вескитѣ по ржкавитѣ биватъ на два реда. Така сжщо и единъ редъ по ржба до мишницата. Везанитѣ поли рѣдко иматъ два реда вѣски. Обикновено на тѣхъ извезватъ само единъ редъ. По огърлето, яката и пазувитѣ женската риза сжщо така има вески. Вескитѣ по яката и пазухитѣ сж най-шаренитѣ и най-хубаво направени. Яката се закопчва съ копче „женско" и „мжжко". Тия копчета сж металически отъ телъ, жълтъ или бѣлъ (сивъ). На яката туряли жълти копчета. На везкитѣ сж извезвали „пилета", които били червени, алени, жълти, черни и пр. Пилето е било пълно съ коприна, най-често алена. Имало е везки черни, но пълни съ алено. Такива ризи, съ везани пòли, везани ржкави, огърлия и пазухи се наричатъ „везани" кошули, за разлика отъ проститѣ „невезани" кошули.

4. Съята била дълга вълнена и памучна дрѣха. Памукътъ и вълната образуватъ кутийки. Тъчѐ се четворно

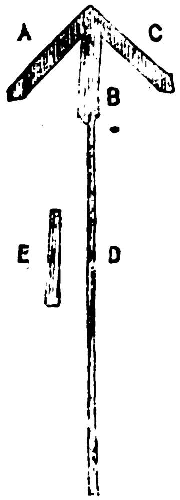
и дебело. Сѫ̀ята е безъ рѫкави и е дълга до колѣнѣтѣ или малко по-длъжка; на гърба е опъната, а кръстътъ е стегнатъ съ „мѫжки“ и „женски“ копчета (копци). Огърлието и пазувитѣ, които сѫ отворени та се виждатъ пазухнитѣ везки на везаната кошуля до копцитѣ, сѫ прѣшити съ червенъ или аленъ гайтанъ. Той е отъ нѣколко реда, а най-крайниятъ редъ образува крѫгове („крънгове“), които се казватъ „семиди“. Тия семиди се правятъ само по пазувитѣ, а не и по якитѣ. Изобщо имали за цѣль, въ моминската дрѣха да се постигне по-голѣмо пъстро, съблазнително украшение на грѫдитѣ. Мишкитѣ (мишка е крайната рѫкавна часть на сѫята) свършватъ съ два реда гайтани. Отъ кръста надолу рѫбоветѣ сѫ обшитѣ пакъ съ гайтани и не сѫ закопчени, а отворени. Отъ лѣво и дѣсно рѫбоветѣ сѫ цѣпнати.

5. **Нъджу̀фтай** (рѫкави) се правятъ отъ алена чоха̀, (алѐна чо̀я), която се купува отъ бакалитѣ. На чохата се пришива „жълтъ телъ“, и то на долния край. Телътъ е широкъ единъ пръстъ. Тия рѫкави („нъджуфтай“) сѫ пришити на едно **елѐче**, което се облича подъ сѫята и е стегнато здраво до кръста и гърба.

6. **Вѣсеникъ** е горна дрѣха, дебела и вълнена. Платътъ се тепи и е четворенъ. Има черна боя. Прави се дълъгъ до колѣнѣ, така щото да се вижда сѫята отдолу до 4 или 5 пръста: „отъ въсенику да се глѐнда сѫата, четери или петь пръсти“. Въсеникътъ се прави безъ рѫкави, както и сѫята. Кройката е почти еднаква съ тая

на съята. Разликата е само тази, че съята се закопчва, а въсеникътъ не се закопчва. Яката и политѣ еднакво сж обшити съ черни и червени гайтани. Отъ домашно прело правятъ върци, които обикалятъ рж̀бовет ѣ на въсеника и свършватъ съ дебели крайшници. Върцитѣ се правятъ отъ черна и червена прежда, и сж три реда, отъ които срѣдниятъ е червенъ, а двата крайни черни. Тая комбинация е обща. Мишкитѣ сжщо така свръшватъ, както и политѣ, съ върци.

A, B, C = чапари,
D = чичурка,
E = джебъ.

7. Отъ страни на въсеника има чичурки отъ лѣво и дѣсно. На всѣка чичурка има и чапàри, по три на всѣка; тѣ сж червени. Дължината имъ е около 10—15 см. На върха, на горния край се събиратъ въ едно. По-отдолѣ, успоредно съ чичура, е джебътъ, задъ лѣвия и дѣсния чичуръ. Ржбоветѣ на джеба сж обшити съ върци.

Чапàрътъ е червенъ и бие на жълто. Сега такива чапари нѣма по бакалитѣ.

8. Косàта се остава неплетена отъ странитѣ да образува скулуфи. Отзадъ се правятъ плетѐнки, които биватъ нѣколко.

Може да бжде и една плетенка; тогава се уплита и гайтанъ (върци), а на края се зашиватъ и пари (обикновено мангъри), и бѣли жàбки, та, когато играятъ, да дрънкатъ.

9. Кàпата се поставя на главата, така че да заима върха; прави се отъ червѐна богасѝя или отъ кадифе (червѐна чòха).

10. Отпрѣдъ на капата се прави пуплето, което е най-издигнатата часть прѣдъ капата.

11. Пуплето служи да се закрѣпя о него дюлбѐнътъ, който се спуща назадъ и достига до края на въсеника. Дюлбена е бѣлъ и съ червени перà на четиритѣхъ краища.

12. Привезàлото е отъ домашно платно, памучно, бѣло и съ везенки червени (както и при ризитѣ). Закрѣпва се отъ пуплето, прѣстяга челото и покрай ушитѣ (надъ ушитѣ) минава и се закопчва на задната часть подъ коренитѣ на плетенкитѣ съ жълти копчета — „мжжки“ и „женски“.

13. Джунийцата е коланъ вълненъ и шаренъ. На него се везатъ различни пъстри фигури и то съ огледъ къмъ възрастьта. Често пжти по-имотнитѣ дѣвойки изработватъ тия вѣзки и отъ свила. Джуницата отпрѣдъ се закопчва съ:

14. Пуфти. По-старитѣ жени носятъ мѣдни, жълти пуфти, а по младитѣ — сребърни и голѣми. На тѣхъ има изобразени разни фигури и пера. Иматъ форма сърдцевидна и се залавятъ (закопчватъ) помежду си съ двѣ кукички.

15. На кръста сж прѣпасвали и червенъ поясъ. Отъ двѣтѣ страни на бòковетѣ (кълкитѣ) — отлѣво и дѣсно — сж носили пискюли, които сж имали дължина до една педа и сж били отъ конци червени, размѣсени съ по-малко сини.

16. Прѣгачъ (прѣстилка) прѣпасвали сж подъ пояса и дължината му достигала до края на въсеника. Ризата е два-три пръста по-дълга отъ съята. Прѣгачитѣ се правятъ отъ домашна прежда, която е обагрена червено, бѣло, зелено, жълто и пр. Както и при чорапитѣ, фигуритѣ сж квадратчета, кръстчета, линии въ различно положение и пр. По-хубавитѣ прѣгачи сж имали наоколо пискюлчета (въси) шарени. Тия се наричатъ китени прѣгачи.

17. Обеткитѣ (обицитѣ) сж били отъ рупчста сребърни или жълти. Отъ лѣвата обетка до дѣсната се протакали бѣли, тънки синджирчета, по които накачвали бѣли пари.

18. Тўчнитѣ или жълто-мѣднитѣ гримни налапвали ржката. Тѣ сж металическа пружина, широка около единъ пръстъ и свита така, щото да образува кржгъ, който да прилѣпва до кожата. Сега ги носятъ каракачанкитѣ напр. въ с. Яск-Кория.

19. Тучни пръстени („прѣстейни") и до сега употрѣбя бѣдното население.

II. Мжжка носия.

Мжжката носия е по-проста отъ женската. Тя се състои отъ слѣднитѣ части:

1. Калѐври или пъкъ цървўли. Кожата за обувкитѣ е била черна. Отпрѣдѣ сж имали капаци. Тия обувки се наричатъ кàпаклии чели.

2. Чорапитѣ били сжщи, каквито и женскитѣ, безъ разлика.

3. Бѣли кàлци, достигатъ до колѣнята, сир. до тамъ, отъ гдѣто се започва ризата съ байрачета.

4. Гащитѣ сж бѣли рѣдко синкави; тѣ се криятъ подъ ризата съ байрячета.

5. Арнаутската риза е бѣла и отъ тънъкъ платъ. Тя е кжса — достига до колѣната; отъ тамъ надолу сж калцитѣ. Ризата има много дипли, които се наричатъ байрачета. На кръста здраво се стѣга съ фитилена връвь, а долния край е свободенъ и може да се разперя. При арнаутско хоро, когато се правятъ завъртвания, ризата се разперя, така че около кръста на играча се образува единъ бѣлъ хоризонталенъ кржгъ. Тия кржгове съ голѣма любовь сж ги правили при играта.

6. Обикновената риза, която се облича на голо тѣло е съ широки ржкави.

7. Надъ тая риза обличали антерия, отъ коприна, червена или шарена.

8. Въсеникътъ е сжщо такъвъ, какъвто и женскиятъ.

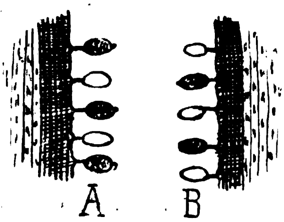
9. Капата (фесътъ) е безъ пискюлъ и обвитъ е съ тънъкъ платъ — дюлбенъ.

10. Косàта е била бръсната съвсѣмъ или пъкъ съ чумбàсче или перчимъ.

11. Поясъ. Носили червенъ поясъ, здраво и тѣсно стегнатъ на кръста.

12. Често пжти се припасва силàхъ, на който се натъкватъ пищове и ножове.

13. Мжжетѣ сж носили още и индиплѝйни елèчета. Тѣ били отъ коприна, отпрѣдѣ съ гайтани черни; на края сж имали черни пжпки. На пжпкитѣ имало петелки. Това сж малки гайтанени топчета прилични на маслина.

А = петелки В = земки.

Отъ лѣво и отъ дѣсно срѣщу всѣка петелка има и земки; това сж гайтанени пръстенчета. Тия петелки и земки сж за украшения. Подъ тѣхъ има зашити „мжжки" и „женски" копци, които закопчаватъ.

Описаната носия е донесена изъ Костурско. Тя можала да се задържи дълго врѣме. Подъ силното влияние на околната носия, тя се измѣняла постепенно докато най-сетнѣ се изоставила и се замѣнила съ родопско-мървашката носия, която

е по-проста и по-деликатна. Изравнението на носията изпърво ставало бавно, а слѣдъ освобождението — по-бърже. Колкото се отнася до мжжкото облѣкло, забѣлѣзва се, че както арнаутитѣ така сжщо и мървацитѣ възприематъ градското западноевропейско облѣкло. Носятъ сега панталони, изработени отъ шаякъ (абà), шити и кроени при мѣстни шивачи и кроячи. Носятъ така сжщо и шапки, европейски капели.

Женската носия, както казахме, сега е замѣнена съ мървашка, която се състои отъ слѣднитѣ части: 1) антерия, 2) сукманъ и 3) брѣчникъ.

Старата арнаутска носия, съ малки измѣнения, е запазена у двѣ старици на около 70—75 годишна възрасть, които и до сега носятъ своето старо арнаутско руо.

Едната отъ тѣхъ е баба Ванчевица Чулкова, а другата баба Ванчевица Ненова.

Това „арнаутско руо" въ Костурско и до сега се носи, разбира се не въ сжщитѣ подробности, каквито сж били прѣди 100—200 години. Основниятъ сжщественъ характеръ на носията е опазенъ и до день днешенъ. Отъ разпити на костурчани тука въ София можахъ да узная, кои именно части, както на женската, така сжщо и на мжжката носия, сж запазени и се носятъ днесъ. Женитѣ по Костурско носятъ още: 1) аленитѣ калеври или „лекитѣ чели"; 2) сжщи сж и чорапитѣ 3) везанитѣ кошули; 4) съя; 5) нъджу̀фтайтѣ, които се употрѣбятъ по-рѣдко; 6) въсеникъ; 7) скулу̀фи, парѝ, жълти и бѣли жабки; 8) кàпа; 9) пу̀пл'е; 10) дюлбенъ; 11) пу̀фти; 12) прѐгачъ кѝтенъ, обѐтки, тучни гримни и пр.

А мжжетѣ още носятъ: 1) сжщи калеври; 2) бѐли кàлци; 3) гащи; 4) арнаутската риза; 5) риза съ широки ржкави; 6) антерия отъ коприна; 7) въсеникъ; 8) капа; 9) перчимче или чумбасче; 10) поясъ червенъ, и 11) силяхъ.

———

Отъ казаното върху старото облѣкло на брациговскитѣ арнаути пакъ се потвърдява, че народътъ твърдѣ опорито подържа традиционната си носия и че само слѣдъ дълговрѣменна борба съ чуждо влияние и то при неблагоприятни условия, въ каквито попадатъ така изолирани въ чузда срѣда колонисти, каквито сж били тия наши арнаути, най-сетнѣ и то постепенно

се напуска наслѣдената отъ дѣди и прадѣди носия. Понеже и силистренскитѣ „арнаути“ (вж. Милетичъ ц. с.) сж прѣселенци отъ Костурско и понеже у тѣхъ прѣди 75 години, когато дошли отъ Разградско въ Силистренско, нищо не се е помнѣло за нѣкогашната имъ особна носия — тѣ дошли въ носия, каквато е приета у старитѣ жители около Разградъ — и това обстоятелство е косвено доказателство, че прѣселението на силистренскитѣ арнаути отъ Македония е станало въ твърдѣ отколѣшно врѣме.